
СУЧАСНІ МОВИ І ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161+811.512.1

Д 79

Дубова О. А.

доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики,
Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв),
helen.evolucia@gmail.com

Газаков Б. Т.

студент-магістрант спеціальності *Філологія (Прикладна лінгвістика)*,
Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв),
gazakov0224@gmail.com

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ В ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті представлено результати аналізу конотацій, виявлених у формулах привітання української, туркменської і російської мов. Визначено репертуар конотативних значень для привітань, що використовують в офіційному і неофіційному спілкуванні. З'ясовано, що конотації етикетних формул привітання є відображенням експресії, прийнятих в національній культурі для експлікації ставлення до співрозмовника.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, формула мовленнєвого етикету, привітання, конотативне значення, комунікативний акт.

Постановка проблеми. Формули мовленнєвого етикету відіграють істотну роль в успішному здійсненні комунікативного акту, оскільки є засобом реалізації декількох підфункцій комунікативної функції мови: фактичної (контактовстановлювальної), імпресивної (функції здійснення впливу мовця на мовлення), експресивної (функції самовираження мовця як певного індивіда і члена соціуму), ідентифікаційної (функції визначення належності мовця до певної спільноти згідно з особливостями користування певною мовою / мовами). Водночас такі формули є засобом репрезентації традицій мовленнєвої поведінки носіїв певної мови, оскільки у формулах мовленнєвого етикету конкретної мови зафіксовані етнічні особливості комунікативної етики.

Саме завдяки значному обсягу своїх функцій вивчення формул мовленнєвого етикету набуло тривалої традиції і було представлене в різноаспектних дослідженнях на матеріалі окремих мов: функціонально-семантичних, функціонально-стилістичних, лінгвопрагматичних, лінгвокраїнознавчих, лінгвокультурологічних. Матеріалом зіставних досліджень обиралися формули мовленнєвого етикету двох мов. Зіставні дослідження були зосереджені на визначенні доречності використання формул мовленнєвого етикету відповідно до комунікативної ситуації, натомість вивченню етикетних зворотів в етнолінгвістичному аспекті приділялося менше уваги, хоча саме таке вивчення дозволяє визначити національні особливості як

мовного етикету, так і емотивних моделей комунікативного акту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формули мовленнєвого етикету досить докладно вивчені в українськими мовознавцями в прагматичному, етнолінгвістичному, етимологічному, семантичному аспектах [1; 3; 4; 6; 7 та ін.]. Російське мовознавство фокусує увагу на прагматичному і зіставному дослідженні російського мовленнєвого етикету [2; 8; 9], однак етнолінгвістична проблематика не набула актуальності для русистики. Формули мовленнєвого етикету туркменської мови не стали окремим об'єктом вивчення, а представлені лише як фрагменти в комплексному описі матеріалу кількох мов [5]. Загалом розгляд праць, присвячених формулам мовленнєвого етикету в різних мовах, виявляє нерівномірність етнолінгвістичних досліджень цього матеріалу як в окремих мовах, так і в зіставному плані.

Метою нашого дослідження є визначення специфічних для національних мов конотацій, що виявляються в такому типі етикетних формул, як привітання. Для свого аналізу залучаємо матеріал трьох мов: української, російської, туркменської.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми зосереджуємо свою увагу на дослідженні привітань, оскільки це початкові етикетні формули, що виконують роль своєрідного стильового, емоційного камертоному, за яким налаштовується подальше спілкування. Причому «подальше спілкування» далеко не завжди означає, що після обміну

привітаннями відбудеться та чи інша розмова. Однак обмін привітаннями завжди імплікує стосунки між комунікантами, емотивно-оцінний потенціал комунікації незалежно від її тривалості і змісту.

Практично всі мовленнєві формули привітання в досліджуваних мовах є функціонально маркованими, оскільки використання тих чи інших формул залежить від соціально закріпленого за ними призначення. Тому більшість формул привітання характеризуються певними конотаціями. Виняток становить, мабуть, лише російське привітання *здравствуйте*, можливість уживання якого практично за будь-яких комунікативних умов є ознакою повної відсутності конотацій. Навіть інший варіант такого привітання *здравствуй* вже набуває конотації неофіційності, фамільярності.

Загалом мовленнєві формули привітання можуть мати такі конотації: конотації, що свідчать про характер стосунків між комунікантами, відповідний умовами комунікації (офіційні / неофіційні); конотації, що свідчать про вікові характеристики комунікантів (старший-молодший, молодший-старший, одного віку); конотації, відповідні орієнтаціям комунікативного акту кожним з комунікантів у частині доби (ранок / день / вечір / невідома частина доби); емоційно-експресивні конотації (позитивні: доброзичливість, увага, шанобливість, привітність, дружність, жартівливість; негативні: фамільярність, іронія, зневага, грубість, глузливість); конотації сакральності.

Репертуар привітань сучасної української мови, вживаних в умовах офіційного спілкування, невеликий: *вітаю* (вас / назва адресата / ім'я адресата); *доброго ранку*; *добрий день*; *добрий вечір*. Ці привітання є функціонально нейтральними, цілком доречними і прийнятними також і в умовах неофіційного спілкування. Мають позитивні емоційно-експресивні конотації певної доброзичливості, шанобливості. В офіційному спілкуванні привітання *моє (вам) шанування* трапляється рідко, однак воно виражає підкреслену конотацію шанобливості.

Етикетні формули привітань сучасної української мови, вживані в умовах неофіційного спілкування, виражають різні позитивні конотації: привітності (*доброго ранку*; *добрий день*; *добридень*; *добрий вечір*; *добрийвечір*), доброзичливості (*доброго здоров'я*; *здоров*; *здрастуйте*; *дай, Боже, здоров'я*; *здорові будьте / здоров будь*; *здоровенькі були*; *мир вашій хаті (і всім, хто в цій хаті)*), уваги (привітання, оформлені як риторичні запитання: *як поживаєте?*; *Як ся маєте / маєш?*), шанобливості (в сакральних привітаннях: *Боже помагай*; *помагай Біг*; *дай, Боже, здоров'я*; *дай, Боже*; *слава Ісусу Христу – слава навіки (Богу святому)*; *Христос народився (родився / рождається / ся рождає) – славімо Його* (від Різдва до Стрітення); *Христос воскрес – воістину воскрес* (від Великодня до середи перед Вознесінням)), дружності (*здоров*; *привіт*; *салют*), жартівливості (*здоровенькі були*; *вітаннячко тобі / вам*).

Для офіційного спілкування в сучасній російській мові існують як функціонально нейтральні привітання (*здравствуйте*; *добрый день*; *доброе утро*; *добрый вечер*; *доброего времени суток*) з конотацією певної доброзичливості, так і привітання, доречні лише в офіційній обстановці (*приветствую вас*; *моё почтение*) з конотацією підкресленої шанобливості.

Для неофіційного спілкування в сучасній російській мові, крім функціонально нейтральних привітань, існують специфічні етикетні формули: *здравствуй*; *привет*; *салют* тощо. Власне неофіційні привітання сучасної російської мови мають конотації дружності, фамільярності (*здравствуй*; *привет*; *салют*), іронічності (*Привет честной компании!* *Привет, мой свет!* *Привет от старых штиблет!* *Наше вам с кисточкой!* *Здравствуй, здравствуй, проходи, садись да хвастай!*), фамільярності і грубості (*здрово*), фамільярності і просторічності (*приветик*; *всем приветики*; *приветики-приветики*).

Найпоширенішими і найтрадиційнішим вітанням у Туркменістані є форма *Assalam aleykum!* і відповідь *Aleykum assalam!*, що означає, відповідно, «мир вам!» і «і вам мир!». Привітання *Assalam aleykum!* походить з арабської мови і первинно мало винятково сакральне значення, оскільки використовувалося лише при спілкуванні між мусульманами. Обов'язковість висловлення у відповідь привітання: *Aleykum assalam!* також має сакральне значення згідно з Кораном. Взагалі етикет і мовні засоби привітання народів, основною релігією яких є іслам, підпорядковані приписам Корану. У наш час більшість, хоча й не всі, носії тюркських мов, зокрема і туркменської, розуміють сакральний зміст привітань *Assalam aleykum!* – *Aleykum assalam!*, причому важливість доброзичливого привітання, крім суто релігійної традиції, набула також ознак етнічної традиції.

Привітання *Assalam aleykum!* є універсальним для будь-яких ситуацій спілкування, вона підходить для будь-якого початку розмови, для підкреслення ввічливості після вітання обов'язковим є конкретне звертання. Наприклад: «*Assalam aleykum, Mergen aga!*».

Для нейтрального привітання та привітання в офіційній обстановці в туркменській культурі використовують також формули, відповідно до часу доби, коли відбувається спілкування: *ertiriňiz haýyrly!* (доброго ранку!) *gündiziňiz haýyrly!* (добрий день!), *agşamyňuz haýyrly!* (добрий вечір!).

Фрази-вітання – найчастіші за вживанням, і сучасні люди нерідко трансформують формули привітання, застосовуючи їх в неформальному спілкуванні. Привітання *Assalam aleykum!* – *Aleykum assalam!* може вживатися в скороченому вигляді *salam!* – *salam!* Така форма привітання припустиму лише у фамільярному спілкуванні. До цієї форми можуть додавати деякі різні елементи, але незмінною в всіх цих варіантах привітання є конотація

доброзичливості. У Туркменістані до колективу, в якому склалися дружні стосунки, колеги можуть вітати так: *gowmy halayyk! salam millet!* (привіт, люди/ народі!); *hemmäñize salam!* (Усім привіт!).

Серед молоді при спілкуванні з друзями, ровесниками застосовують кілька формул привітання з конотацією дружності, фамільярності: *gowmy* (добрий ранок), *salam* (привіт), *nähili* (як справи), *gowmy ýagdaýlar* (як справи), *hallar niçik* (як у вас справи), *näme täzelik* (які новини).

Привітання, причому доброзичливе привітання, для соціальної комунікації туркменів є абсолютно обов'язковим. Причому весь мовленнєвий етикет привітання не обмежується власне формулами привітання. У туркменів прийнято вітатись з кожним зустрічним. Першим вітає молодший віком. Відразу ж за формулою привітання в туркменів старшого і середнього віку, якщо це близькі знайомі, обов'язково підуть обопільні розпитування про справи, здоров'я, сім'ю, дітей: «*Gowmysyňyz?*» («Чи добре у вас?»), «*İslerňiz ýagşymy?*» («Чи добре у вас справи?»), «*Ýagdaýlarňyz gowumy?*», «*Saglygyňyz amanmy?*», («Як ваше здоров'я?»), «*Öý-işiklerňiz gurgunmy?*», («Чи все нормально у вашій родині?»), «*Çagalarňyz ulalyarmy?*» («Як ростуть ваші діти?») та ін. Такі розпитування є виявом ввічливості, поваги до особи співрозмовника. Сам же співрозмовник, виявляючи вдячність, обов'язково має бодай коротко відповісти на таке запитання.

Можна сміливо сказати, що у туркменському мовному етикеті широко представлені формули вітання, вибір яких диктується ситуацією спілкування, однак, незалежно від ситуації, формули привітання завжди мають конотації привітності, доброзичливості. Жодних натяків на жартівливість, іронічність, зневажливість у формулах привітання туркменської мови не знайдемо.

Висновок із цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Етикетні формули привітань всіх трьох мов, вживані в умовах офіційного спілкування виявляють однорідні конотативні властивості: функціональна нейтральність або наявність позитивних емоційно-експресивних конотацій доброзичливості, шанобливості. Відмінності конотацій у привітаннях досліджуваних мов виявляються в неофіційному спілкуванні. Крім функціонально нейтральних засобів, що є у кожній з розглянутих

мов, в українській і туркменській мовах наявні формули неофіційних привітань з різними позитивними конотаціями, а в російській – з позитивною і негативними конотаціями, причому негативні конотації кількісно переважають. На відміну російської мови, в українській і туркменській мовах застосовуються сакральні привітання. Якщо в українській і російській мовах застосовуються привітання з конотацією жартівливості, то в туркменській мові ця конотація відсутня. Загалом у конотаціях формул привітання віддзеркалюється експліцитний характер припустимих у національній культурі відношень між активними учасниками комунікативного акту, однак повне етнолінгвістичне дослідження мовленнєвого етикету передбачає аналіз інших типів етикетних формул (прощання, вибачення, поздоровлення, співчуття, прохання тощо).

Література

1. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції. Київ: Рідна мова, 1998. 475 с.
2. Гольдин В. Е. Речь и этикет. Москва: Просвещение, 1983. 109 с.
3. Кулішенко Л., Чечота Т. Мовленнєвий етикет та ментальність українців. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/> (дата звернення 19.10.2021).
4. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2006. 291 с.
5. Сорокин Ю. А., Уфимцева Н. В. и др. Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР. Москва: Наука, 1982. 150 с.
6. Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах: монографія. Ужгород: ІВА, 1998. 256 с.
7. Фабіан М. П. Семантика мовного етикету: новий підхід до її вивчення. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2014. Вип. 12. С. 7–13.
8. Формановская Н. И. Речевой этикет: Русско-английские соответствия: справочник. Москва: Высшая школа, 1990. 95 с.
9. Формановская Н. И. Русский речевой этикет: Лингвистический и методический аспекты. Москва: URSS, 2006. 160 с.

Dubova O. A., Doctor of Philology, Professor of the Department of Applied Linguistics, Educational and Scientific Humanitarian Institute of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), helen.evolucia@gmail.com

Gazakov B. T., student specialty Philology (Applied linguistics) of Applied Linguistics, Educational and Scientific Humanitarian Institute of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), gazakov0224@gmail.com

SPEECH ETIQUETTE IN ETHNOLINGUISTIC ASPECT

The article presents the results of the analysis of connotations found in the greeting formulas of Ukrainian, Turkmen and Russian languages. The repertoire of connotative meanings for greetings used in formal and informal communication is determined. It has been found that the connotations of the etiquette formulas of greeting are a reflection of the expressions accepted in the national culture for the explication of the attitude to the interlocutor.

Key words: speech etiquette, formula of speech etiquette, greeting, connotative meaning, communicative act.